

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-68-188>

УДК 338.9

ТРАНСФОРМАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

TRANSFORMATIONS OF THE SOCIO-ECONOMIC SPACE OF UKRAINE UNDER MARTIAL LAW

Сіренко Крістіна Юріївна

кандидат економічних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри підвищення кваліфікації працівників пробації,
Інститут професійного розвитку Пенітенціарної академії України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2705-0924>

Петренко Марина Миколаївна

науковий співробітник науково-дослідного відділу
проблем інформаційно-аналітичного забезпечення
в сфері освітньої діяльності науково-дослідного центру,
Військовий інститут Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-8945-9748>

Sirenko Kristina

Institute of Professional Development of the Penitentiary Academy of Ukraine

Petrenko Marina

Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv

У статті аналізуються трансформації соціально-економічного простору України в умовах воєнного стану, зокрема зміни в економічних структурах, соціальних інститутах та державному управлінні. Досліджується, як зовнішні та внутрішні чинники, пов'язані з військовими діями, в тому числі скорочення промислового виробництва, зростання безробіття, міграційні процеси та зміну трудових відносин. Особливу увагу приділено реформам у державному управлінні, зокрема змінам у політиці соціального забезпечення. Також розглядаються нові соціальні виклики, з якими стикаються українці в умовах воєнного стану, зокрема проблеми внутрішньо переміщених осіб та соціальної інтеграції. Стаття містить аналіз соціально-економічних наслідків війни для регіонів України, із специфікою їх відновлення та розвитку в умовах обмежених ресурсів і нестабільної ситуації.

Ключові слова: соціально-економічний простір, воєнний стан, соціально-економічні наслідки, економічна криза, соціальне забезпечення, внутрішня міграція.

The article analyzes the transformations of Ukraine's socio-economic space under martial law, specifically changes in economic structures, social institutions, and public administration. Special attention is given to the impact of martial law on market mechanisms, entrepreneurial activity, investment climate, and the social sphere, including education, healthcare, and social services. The study explores how external and internal factors related to military actions have altered the country's economic landscape, including a reduction in industrial production, rising unemployment, migration processes, and changes in labor relations. Adaptive mechanisms used by the government and businesses to maintain social stability during the crisis are assessed. Particular focus is given to reforms in public administration, specifically changes in social security policies, business support, and infrastructure projects aimed at the country's recovery. The article also addresses new social challenges faced by Ukrainians in wartime, including issues related to internally displaced persons and social integration. Additionally, the article includes an analysis of the socio-economic consequences of the war for Ukraine's regions, with a focus on their recovery and development under limited resources and an unstable situation. Economic security issues and strategies for overcoming the effects of martial law in the social and economic spheres are highlighted. The study also emphasizes the importance of international support and cooperation to stabilize the country's socio-economic space during the war. The article also highlights the specific socio-economic consequences for individual regions of Ukraine, especially those located in the combat zones, with a focus on their recovery, development, and rehabilitation after the conflict ends. It identifies issues of economic security and strategies for overcoming the effects of martial law, which can serve as a foundation

for further reforms and stabilization of the socio-economic situation. Finally, the article emphasizes the need for international support for Ukraine during these difficult times, as well as the importance of developing cooperation with international organizations to stabilize the country's socio-economic space.

Key words: socio-economic space, martial law, socio-economic consequences, economic crisis, social security.

Постановка проблеми. В умовах воєнного стану Україна переживає масштабні трансформації у своєму соціально-економічному просторі, що викликані не лише безпосереднім впливом військових дій, а й необхідністю адаптації державних, економічних та соціальних інститутів до нових умов. Воєнний стан спричиняє значні зміни в економічних структурах, ринкових механізмах, трудових відносинах, а також у сфері соціальних послуг та соціального забезпечення, що ставить перед суспільством і державою низку складних завдань. Зокрема, проблема полягає в тому, як зберегти економічну стабільність, забезпечити соціальний захист населення, підтримати підприємницьку діяльність та інвестиційну активність в умовах обмежених ресурсів і постійної загрози безпеці. Важливим аспектом є також внутрішня міграція, яка спричинена збройним конфліктом, та необхідність соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб у нові економічні і соціальні реалії.

Підвищення ефективності державного управління в умовах воєнного стану, реформи в соціальній сфері, а також забезпечення національної економічної безпеки є ключовими аспектами, які потребують термінового вирішення для подолання наслідків війни та стабілізації соціально-економічної ситуації в країні. Водночас виникають питання про роль міжнародної допомоги та співпраці з міжнародними організаціями для підтримки відновлення економіки та соціальної інфраструктури.

Таким чином, актуальність дослідження трансформацій соціально-економічного простору України в умовах воєнного стану визначається необхідністю розробки ефективних механізмів для забезпечення стабільності, розвитку та відновлення країни в період кризи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Окремі аспекти поставленої проблеми аналізували такі відомі економісти, як Геєць В. М., Дейнеко Л. В., Скрипниченко М. І., Кузнецова Л. І., Костриця В. І., Бурлай Т. В. та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на численні дослідження з економічних наслідків війни для країни в цілому, недостатньо вивчено, як воєнний стан змінює економічну

ситуацію на рівні окремих регіонів. Особливо важливою є проблема адаптації регіональних економік до нових реалій, враховуючи порушення виробничих ланцюгів, падіння промислового виробництва, зростання безробіття та скорочення інвестицій. Потрібне детальне дослідження того, як соціальні інститути (освіта, охорона здоров'я, соціальне забезпечення) адаптуються до вимог війни. Зокрема, важливим питанням є забезпечення доступу до соціальних послуг для населення в умовах обмежених ресурсів та постійної загрози безпеці. Недостатньо досліджено, як ефективно здійснювати соціальну адаптацію ВПО, забезпечувати їхні права та інтеграцію в економічний процес. Ці частини загальної проблеми залишаються недостатньо дослідженими, що вказує на необхідність глибокого аналізу та розробки нових підходів до вирішення питань трансформації соціально-економічного простору України в умовах воєнного стану.

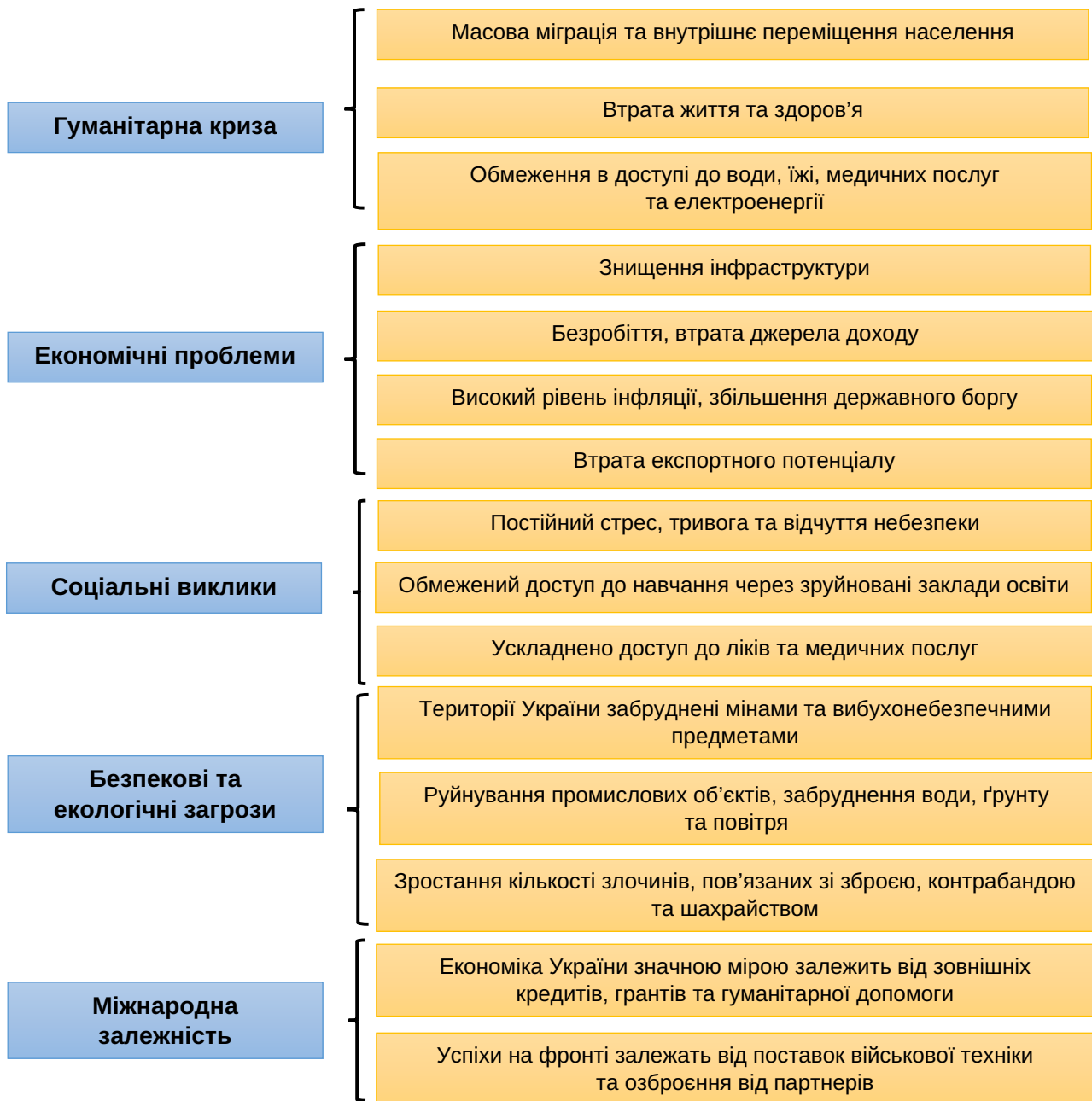
Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз трансформацій соціально-економічного простору України в умовах воєнного стану, вивчення основних змін у економічних структурах, соціальних інститутах та механізмах управління, спричинених військовим конфліктом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Воєнний стан в Україні, що спричинений агресією РФ проти України, значно вплинув на всі сфери суспільного життя та створив численні виклики для держави, що наведено на рис. 1.

Війна створила безпрецедентні проблеми для України, які потребують системного підходу до вирішення.

Країна-агресор з першого дня вторгнення зосередила значні зусилля на руйнуванні об'єктів цивільної критичної інфраструктури, виробничих та промислових комплексів, відновлення яких потребує значних інвестицій, зусиль та часу. Разом з ускладненою логістикою це позначилось на зовнішній торгівлі, створило структурний дисбаланс.

Україна увійшла у повномасштабну війну зі споживчою інфляцією на рівні 10% рік-до-року (р/р). Наприклад, у лютому 2022 року ціни на споживчі товари та послуги були на 10% вищими, ніж у лютому 2021 року. Росій-

Рис. 1. Сфери суспільного життя, що потребують термінового втручання та довгострокових рішень

Джерело: розроблено авторами

ське вторгнення спричинило суттєве прискорення інфляції, темпи якої сягнули свого піку у жовтні 2022 р. – 26,6% р/р [1]. Причинами тоді стали прямі наслідки війни: руйнування виробництв, порушення ланцюгів постачань, зростання виробничих витрат бізнесу. Додатковий тиск на інфляцію також створював друк гривні Нацбанком для покриття дефіциту бюджету: у 2022 році НБУ надрукував 400 млрд грн (\$12,5 млрд), на які придбав урядові військові облигації.

Наприкінці 2022–2023 років темпи інфляції вдалося опанувати завдяки стабілізації економічної ситуації, грамотним діям НБУ та відмові від фінансування бюджету шляхом друку гривні. На сповільнення інфляції також вплинули рекордні врожаї 2023 року. Втім, у 2024 році інфляція стала знову пришвидшуватися: серед основних причин НБУ називав вичерпання впливу значних минулорічних урожаїв, дефіцит електроенергії та брак працівників, літню посуху 2024 року.

У жовтні 2024 року інфляція прискорилася до 9,7% р/р (1,8% м/м) через меншу пропозицію продовольчих товарів та подальше зростання витрат бізнесу на електроенергію та робочу силу [2].

Ринок праці України зазнав значних потрясінь через повномасштабну військову агресію. Економічна нестабільність, міграція населення, руйнування інфраструктури та зміни в структурі попиту на працівників стали основними факторами впливу на цей сектор. Станом на 2023 рік рівень безробіття зріс до 30-35% у постраждалих регіонах. Мільйони людей були змушені змінити місце проживання, що створило дисбаланс у регіональному розподілі робочої сили.

Близько 5-6 мільйонів українців виїхали за кордон, багато з них працюють на некваліфікованих роботах, що зменшує потенціал повернення фахівців. Активність шукачів роботи весь час скорочувалася – не в останню чергу через міграцію українців за кордон та мобілізацію до Сил оборони. Жінки, які залишилися вдома з дітьми, та молодь, яка втратила доступ до навчання чи роботи, є одними з найбільш вразливих категорій.

Від початку повномасштабного вторгнення Держстат не публікує даних щодо безробіття. Дослідницька агенція Info Sapiens робить власні оцінки його рівня. Відповідно до них, у жовтні 2024 року рівень безробіття в Україні становив 15,3%. Проксі-показник рівня бідності – частка опитаних людей, що змушена економити на їжі – у жовтні 2024 року скоротився до 20,5%.

Від початку повномасштабного вторгнення всі власні надходження українського держбюджету йдуть на фінансування оборони; такі видатки займають приблизно половину бюджету. Всі цивільні видатки держбюджету Україна фінансує за рахунок іноземної фінансової допомоги – у 2024 потреба у такому зовнішньому фінансуванні складає \$38 млрд. У жовтні Україна отримала \$1,4 млрд іноземного бюджетного фінансування: \$1,1 млрд кредитного траншу від МВФ за результатами п'ятого перегляду програми співпраці та \$300 кредиту від Канади. У листопаді 2024 року Україна вже отримала \$1,35 млрд грантового фінансування від США. Це частина тих \$3,9 млрд, які Україна ще мала отримати цього року від Сполучених Штатів.

Іноземне фінансування у жовтні було недостатнім, щоб повністю покрити потребу державного бюджету. Дефіцит бюджету у жовтні склав \$4,7 млрд; на погашення внутрішніх

і зовнішніх боргів витратили ще \$1,8 млрд; отже, \$1,4 млрд іноземної допомоги покрили лише близько 22% місячної потреби. У січні-жовтні 2024 року іноземна допомога покрила 62% потреб держбюджету у додатковому фінансуванні за цей період.

Від початку ж повномасштабного вторгнення Україна отримала вже \$100,79 млрд зовнішньої фінансової допомоги. Найбільше коштів Україна за ці роки отримала від Європейського Союзу (\$40,5 млрд), США (\$28,2 млрд) та МВФ (\$11,4 млрд). Значні обсяги фінансування також надходили від Японії (\$6,3 млрд), Канади (\$5,4 млрд), Великої Британії (\$2,6 млрд). Загалом український бюджет фінансували 27 різних країн та організацій.

33% фінансування Україна отримала як безповоротний грант, а 67% надходило у формі пільгових кредитів. Такі кредити сильно відрізняються від звичайних, комерційних кредитів. Здебільшого Україна почне повертати тіло кредитів через декілька десятиліть, а відсотки за кредитами для нас мінімальні або взагалі відсутні.

Незважаючи на те, що обсяги наданого Україні фінансування є безпрецедентними, вони все одно менші за потребу. За роки повномасштабної війни дефіцит державного бюджету перевищив \$122 млрд; ще близько \$33,5 млрд пішло на погашення внутрішніх та зовнішніх боргів. Отже, \$100 млрд іноземних коштів покрили 64% потреби у додатковому фінансуванні.

Видатки державного бюджету без урахування матеріально-технічної військової допомоги досягли 2 977 млрд грн [3] за 9 місяців 2024 року – лише на 5,4% більше порівняно з аналогічним періодом минулого року. Видатки на оборону та безпеку сягнули 1 475 млрд грн за 9 місяців 2024 року, причому вересневі видатки у 166,7 млрд грн залишаються на тому ж рівні 4-й місяць поспіль. Витрати на обслуговування боргу у вересні були низькими – лише 13 млрд грн.

17 листопада рф вчергове атакувала українську енергосистему, застосувавши всю наявну їй номенклатуру ракет та дронів. Ця атака стала другим за потужністю обстрілом України – сильніший обстріл був тільки 26 серпня 2024 року. Загалом росіяни застосували 120 ракет та 90 далекобійних дронів. Під ударом були українські електростанції та електромережі.

Цією атакою росіяни змогли пошкодити деякі, але далеко не всі, заплановані до

удару цілі. Внаслідок цього в Україну повернулися відключення світла – наразі в невеликих обсягах.

Водночас, експорт електроенергії за кордон – здебільшого у нічні години – не припиняється. Ключовою причиною планових відключень можуть бути складнощі з передачею електроенергії із заходу на схід країни [4].

Мільйони українців виїхали за кордон від початку повномасштабної війни, рятуючись від обстрілів. Станом на 31 серпня 2024 року статус тимчасового захисту в ЄС отримали майже 4 мільйони 200 тисяч українців, які виїхали за кордон з початком повномасштабного вторгнення. За даними Євростату, близько 60% усіх українських біженців зареєстровано у трьох європейських країнах. Зокрема, найбільшу кількість біженців з України, які оформили статус тимчасового захисту, зареєстрували в Німеччині, там перебувають понад 1 мільйон 12 тисяч українців, а це 27% від загальної кількості в ЄС. У Польщі понад 975 тисяч українців, що становить 23,4%, а в Чехії – майже 377 тисяч, що у відсотках трохи більше дев'яти від загальної кількості.

За кордон, за різними оцінками, виїхало більше 5 мільйонів українців. Опитування показують, що охочих повернутися додому серед них меншає. Не для всіх закінчення війни означатиме повернення. Майже третина учнів у різних регіонах України кажуть, що хочуть після школи вчитися за кордоном. Також коли повноцінно відкриють кордони, з країни захоче виїхати якась частина чоловіків. Поїдуть, наприклад, до дружин і дітей, які вже адаптувалися на новому місці.

На початку 2024 року проводилося опитування у школах і 26% учнів сказали, що вони хочуть продовжувати навчатися за кордоном. Щоб чисельність населення не скорочувалася, треба, щоб 100 жінок народжували 210-220 дітей, тоді чисельність населення буде більш-менш стабільною і не скорочуватиметься. В Україні на початку повномасштабної війни цей показник був на рівні 116. Тобто вже тоді було дуже мало. Зараз, можливо, і ще менше, втім, це достеменно невідомо.

Як свідчать опитування, головний чинник, що гальмує народжуваність – економічний, тобто низька заробітна плата, проблеми з житлом. Друга причина – час. Дитина зараз потребує багато часу, а теперішні жінки дуже активно задіяні в суспільній сфері, є жінки-кар'єристки. Важливим поштовхом до народжуваності може стати саме економічна підтримка, поки мама буде з дитиною.

Станом на 22 жовтня 2024 року в Україні офіційно зареєстровано 4 646 735 внутрішньо переміщених осіб. Серед них 59,9% – це жінки (2 782 325), 40,1% – чоловіки (1 864 410 осіб) [5].

Крім того, серед внутрішніх переселенців близько 906 тисяч дітей. Найбільше переселенців, які були вимушені покинути свої домівки через війну, у Донецькій та Харківській областях. Як свідчить статистика, серед переселенців найбільше людей віком від 61 до 70 років – понад 729 тисяч. Кількість переселенців віком 31-40 років становить понад 654 тисяч осіб, а віком від 41 до 50 років – понад 585 тисяч.

Висновки. Воєнний стан в Україні в умовах повномасштабної війни змусив державу адаптувати соціальну політику для забезпечення базових потреб населення, підтримки найуразливіших груп та реагування на нові виклики. Основною метою стало зменшення соціальних ризиків, спричинених війною, і забезпечення стабільності у сфері соціального захисту.

Отже, основними напрямками трансформації соціально-економічного простору України в умовах воєнного стану є:

1. Підтримка внутрішньо переміщених осіб (ВПО): щомісячна допомога для ВПО: 2 000 грн для дорослих і 3 000 грн для дітей та осіб з інвалідністю; одноразова допомога при переміщенні в безпечні регіони; забезпечення тимчасовим житлом через державні програми та волонтерську допомогу; компенсація витрат громадам і приватним особам, які надають житло ВПО.

2. Соціальні виплати та пільги: держава продовжує виплачувати пенсії, субсидії, допомогу по безробіттю та інші соціальні виплати навіть у постраждалих регіонах; додаткові надбавки пенсіонерам, особливо тим, хто мешкає в зонах бойових дій.

3. Підтримка родин військовослужбовців: одноразова допомога у випадку загибелі військовослужбовця – 15 млн грн на сім'ю; щомісячна підтримка сімей, які втратили годувальника; забезпечення безкоштовної реабілітації для членів родин військових.

4. Підтримка вразливих категорій населення: надання медичного обладнання, засобів реабілітації та гуманітарної допомоги; програми підтримки для інтеграції у суспільство та працевлаштування; забезпечення опіки, виплати, реабілітація та освітня підтримка; національні програми психологічної реабілітації для постраждалих від війни; підтримка жертв насильства, зокрема жінок і дітей,

які постраждали внаслідок окупації; запуск платформ для оформлення допомоги (наприклад, через "Дію"); спрощення процедур для отримання виплат онлайн, без фізичної присутності у центрах соцзахисту.

5. Підтримка зайнятості: програми працевлаштування для ВПО; перепідготовка та навчання новим професіям для тих, хто втратив роботу; підтримка підприємців, які створюють робочі місця; залучення до відновлювальних робіт у постраждалих регіонах.

6. Взаємодія з міжнародною спільнотою: залучення коштів від міжнародних організацій та донорів для реалізації соціальних програм; участь у глобальних ініціативах щодо реабілітації населення; підтримка українців за кордоном через дипломатичні установи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Трекер економіки України під час війни. URL: <https://ces.org.ua/tracker-economy-during-the-war/> (дата звернення: 25.11.2024)
2. Інфляційний звіт. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/inflyatsiya-zalishatimetsya-pomirnoyu-a-ekonomika-nadali-vidnovlyuvatimetsya-20242026-rokah--inflyatsiyniy-zvit-nbu> (дата звернення: 28.11.2024)
3. Видатки держбюджету перевищили два трильйони за 2024 рік. *Економічна правда*. URL: <https://epravda.com.ua/news/2024/09/18/719496/> (дата звернення: 26.11.2024)
4. Як МВФ оцінює перспективи української економіки? URL: <https://mind.ua/publications/20275611-vijna-do-kincyua-2024-roku-nestacha-elektroenergiyi-ta-spovilnennya-tempiv-zrostannya-vvp-yak-mvf-ocinyue> (дата звернення: 27.11.2024).
5. Скільки в Україні переселенців і де найбільше ВПО: статистика за областями. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/skilki-ukrayini-pereselentsiv-i-de-naubilshe-1729603384.html> (дата звернення: 28.11.2024).

REFERENCES:

1. Treker ekonomiky Ukrainy pid chas viiny [Tracker of Ukraine's Economy During the War]. URL: <https://ces.org.ua/tracker-economy-during-the-war/> (accessed: 25.11.2024).
2. Infliatsiyniy zvit [Inflation Report]. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/inflyatsiya-zalishatimetsya-pomirnoyu-a-ekonomika-nadali-vidnovlyuvatimetsya-20242026-rokah--inflyatsiyniy-zvit-nbu> (accessed: 28.11.2024).
3. Vydatky derzhbiudzhetu perevyshchly dva tryliony za 2024 rik [State budget expenditures exceeded two trillion in 2024]. URL: <https://epravda.com.ua/news/2024/09/18/719496/> (accessed: 26.11.2024).
4. Yak MVF otsiniuie perspektyvy ukrainskoi ekonomiky? [How the IMF Evaluates the Prospects of the Ukrainian Economy]. URL: <https://mind.ua/publications/20275611-vijna-do-kincyua-2024-roku-nestacha-elektroenergiyi-ta-spovilnennya-tempiv-zrostannya-vvp-yak-mvf-ocinyue> (accessed: 27.11.2024).
5. Skilky v Ukraini pereselentsiv i de naubilshe VPO: statystyka za oblastiamy [How Many Displaced People in Ukraine and Where Are Most IDPs Located: Statistics by Region]. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/skilki-ukrayini-pereselentsiv-i-de-naubilshe-1729603384.html> (accessed: 28.11.2024).